

הרבנות הראשית לישראל - שבעים שנה לייסודה

הרבנות הראשית לישראל שבעים שנה לייסודה - סמכותה פעולתיה תולדותיה,
שלושה כרכים (עורכים: הרב ד"ר איתמר ורהפטיג והרב שמואל כ"ץ),
ירושלים: היכל שלמה, תשס"ב, 1572 עמ'

א. שבעה עשורים

שלושה כרכים תחת הכותרת: "הרבנות הראשית לישראל שבעים שנה לייסודה - סמכותה פעולתיה תולדותיה", סוקרים בהרחבה רבה את פעולותיה של הרבנות הראשית מיום הקמתה, במשך שבעים שנה. ספרים אלה יצאו לאור עם כניסת מוסד הרבנות הראשית לעשור התשיעי להקמתו, ובשנה בה התקיימו בחירות חדשות למועצת הרבנות הראשית ולאחר מכן – בחירות לרבנים הראשיים לישראל, שאולי מסמנות גם מפנה במעמדה ובערכה של הרבנות הראשית.

סקירתנו תהא מורכבת משניים. בחלק הראשון נסקור בקצרה את המאמרים שבספרים שלפנינו - סיכום פעילותה של הרבנות הראשית עד היום, ובחלק השני נעלה מחשבות והרהורים באשר לשנים הבאות, ובעיקר לאור תוצאות הבחירות האחרונות שהתקיימו בניסן תשס"ג.

במשך 70 שנות רבנות ראשית, כיהנו בתפקיד הרבנים: הראי"ה קוק והרב יעקב מאיר, הריא"ה הרצוג והרב בצמ"ח עוזיאל, הרב איסר יהודה אונטרמן והרב יצחק נסים, הרב שלמה גורן על כולם עליהם השלום. ויבדלו לחיים: הרב עובדיה יוסף, הרב אברהם אלקנה כהנא שפירא והרב מרדכי אליהו, לאורך ימים טובים וארוכים. הרב שפירא היה היוזם של הוצאת ספר זה לאור בעת שכיהן כרב ראשי. בפתיחת הספר מובאים דברים מדברי הרבנים הראשיים לדורותיהם, נאומי ההכתרה או דברים אחרים, מהם ניתן ללמוד כיצד ראה כל אחד מן הרבנים הללו את מעמדה ותפקידה של הרבנות הראשית, על פי תנאי הזמן והמקום.

הספר יצא לאחר שמונים שנות הרבנות הראשית, ומן הראוי היה לכלול בהרחבה גם את פעולותיהם של הרב ישראל מאיר לאו והרב אליהו בקשי דורון, הפותחים בדבריהם את הספרים, על סמכותה ופעולותיה של הרבנות הראשית.

מכאן ואילך וכן לאורך הכרך השני ובתחילת הכרך השלישי, מובאים מאמרים הסוקרים את תפקידיה ופעילותה של הרבנות הראשית בתחומים רבים: בתי הדין הרבניים, תקנות בתחומים שונים, פעילות במשמרת השבת, בענייני רפואה ורופאים, בשאלות צבא ומלחמה, בשדה החינוך, בסדרי התפילה, בסדרי הכשרות, ענייני מצוות התלויות בארץ, שנת השמיטה ומעמד זכר להקהל, תקנת יום העצמאות ויום ירושלים וזיכרון השואה. בחלק מהמאמרים נוספו נספחים, ובהם תצלומים של מכתבים וכתובים של הרבנים הראשיים השייכים לנושא המאמר הנדון.

המאפיין את הנושאים שבהם עסקו והתמודדו הרבנים הראשיים הוא התייחסותם לנושא שבו הם עוסקים כשאלות השייכות לכלל, ויש בהם קביעת הלכה לציבור ולא ליחיד. שאלות אישיות, או אף קהילתיות, יכול כל אדם לשאול את הרבנים הקרובים אליו, אך שאלות הנוגעות לאומה ולחברה בכללה - אלו הם שאלות שהרבנים הראשיים צריכים לתת עליהם את הדעת. שאלות כמו: הפעלת תחבורה ציבורית בשבת, פיקוח נפש בשבת, שביתה בשירותי הרפואה, השתלות, המתת חסד, ניתוחי מתיים, גיוס לומדי תורה וגיוס נשים לצבא, נורמות בסיסיות לכשרות לכלל תושבי המדינה, גיורים, תקנות בבתי הדין בענייני אישות, ירושה ועוד, או נושאים כמו קביעת ימי הודיה או ימי אבל, סדרי התפילה, חידוש מנהגים ועוד. על חלק מהנושאים הללו סערה הארץ לעיתים, ונשמעו דעות לכאן ולכאן. התשובות לשאלות אלו והדומות להם חייבות להינתן לאחר בדיקת כל הצדדים ההלכתיים ולאחר שקלול מכלול ההשלכות שיש לדבר על כלל החברה, ולא רק על שומרי המצוות.

דומה שמבין אוסף המאמרים שבספר, יש להדגיש באופן מיוחד את מאמריו של אחד מעורכי הספר, הרב שמואל כ"ץ, "הרבנות הראשית ויום העצמאות", וכן: "הרבנות הראשית ויום ירושלים". ימים אלה נכנסו ללוח השנה, לאחר תקופה ארוכה שבה לא נקבע חג חדש בעם ישראל. מועצת המדינה קבעה את יום העצמאות כיום חג, ואת אופיו ואת תוכנו הדתיים מילאה הרבנות הראשית ורבנים נוספים. על השתלשלות העניינים מבחינה היסטורית, ההצעות השונות לסדרי התפילה, השינויים במהלך השנים, על התומכים ועל המתנגדים, נמצא לפנינו מחקר ארוך מקיף ומסודר (קרוב ל-200 עמודים!), ובו עושר אדיר של מקורות והפניות לספרים, חוברות, כתבי עת, עיתונים, ארכיונים וראיונות אישיים שבהם נכתב על נושאים אלה. מתקבל הרושם שלא נשאר ולו אזכור קטן אחד בעניינים אלו, שלא הוזכר במאמר חשוב זה.

חלק אחר של המאמרים כתב הרב יהודה שביב, ובו הוא העלה סוגיות אתן התמודדו הרבנים הראשים ואת פתרונותיהם, תוך שהוא מצטט מדברי הרב הראשי שעסק בעניין. מקריאת המאמרים ניתן לקבל את הרושם שעיקר

המובאות והציטוטים במאמריו הם משל הרבנים הראשיים הראשונים (הרב קוק, הרב הרצוג והרב עוזיאל), ופחות משל הרבנים הראשיים המאוחרים יותר.

חלק אחר של המאמרים נכתב על ידי רבנים וחוקרים אחרים, הסוקרים את הפעילות של שמונים שנות הרבנות הראשית (כגון: תולדות השמיטה, מצוות התלויות בארץ, זכר למעמד הקהל, יהודי אתיופיה), ויש מאמרים אחרים הסוקרים את פעילות הרבנות הראשית בתקופה מסוימת ומוגדרת (כגון: פעילותה המדינית של הרבנות הראשית, הראי"ה קוק כמנהיג מדיני, זיכרונות מימי בראשית). ראוי לציון מאמרו של הרב איסר קלונסקי, "מחלקת הכשרות הארצית", שבו הוא סוקר בהרחבה את פעילותה של המחלקה בשנים שבהן הוא שימש מנהלה, ומלבד זאת הוא מאריך להסביר את הצורך והערך בקיומה של מחלקה כזו, יחד עם הסקת מסקנות והצעות ליישומים בעתיד בתחום מסוכם זה (המשגיחים, שכרם, כשרות רגילה ומהדרין, ציבור הצרכנים, ועוד).

הכרך השלישי הוא היסטורי בעיקרו. זיכרונות מימי בראשית, על ההיסטוריה של בניין 'היכל שלמה', שבו שכנו משרדי הרבנות הראשית במשך שלושים שנה (תשי"ח-תשנ"ז), על סדרי הבחירות של הרבנים הראשיים, ושוב 350 עמ' הסוקרים את פעילותם של הרבנים הראשיים יום אחר יום, משנת תרפ"א עד שנת תשנ"ג. הכרך מסתיים בביבליוגרפיה על תולדות הרבנות הראשית סמכותה ופעילותה, וכן מפתח נושאים מפורט ונוח מאד למשתמש, שנעשו על ידי הרב ברוך כהנא.

כל הקורא את כל עמודי הספר מתרשם מהפעילות הענפה והמגוונת של הרבנות הראשית לתולדותיה, ולמשמעות הרבה שהיתה ויש לפעילות זו לבניינו של עם ישראל בארצו, ולעולם היהודי בכלל. עורך הספר, הרב ז"ר איתמר ורהפטיג, מציין בדברי הפתיחה שאין מטרת ספרים אלה להעריך את מוסד הרבנות הראשית אלא לתארו ולתעדו. ואמנם כן, מאמרי הספר עוסקים בתיאור ובתיעוד היסטורי של מה שהיה במשך שבעים שנות פעילותם של הרבנים הראשיים וללא כל התייחסות ביקורתית. אין ספק שלפעולות שנעשו, ולפסיקות ההלכה, היה ערך רב בגיבוש אופייה וצביונה של מדינת ישראל, ושל ההתבוננות התורנית-ממלכתית על השאלות והסוגיות אתן הם היו צריכים להתמודד.

ב. לקראת העשורים הבאים

כשקמה הרבנות הראשית, היו שראו בה אבן פינה שממנה תצמח אחר כך הסנהדרין. כך אמר מייסדה של הרבנות הראשית - הראי"ה קוק, ביום שבו התכנסה הועדה לסידור הרבנות הראשית לארץ ישראל (מאמרי הראיה עמ' 52):

תחיית הרבנות, זאת אומרת, החזרת כבוד הרבנות - הלא זה הד קול הנבואה המובטחת: "ואשיבה שופטיך כבראשונה ויועצך כבתחילה".

זהו החזון, אך גם כשעם ישראל החל לשוב לארצו לפני למעלה ממאה שנה לאחר גלות ארוכות, לא ניתן היה להקים מיידיית סנהדרין שממנה תצא תורה והוראה לישראל, ולא רק בשל מניעות הלכתיות (חידוש הסמיכה, ועוד). כשיש מעבר מתקופה לתקופה, נדרשת הכנה רבה והיערכות מחודשת.

שיבת עם ישראל לארץ בדורות האחרונים היא מהפכה. מעבר מגלות, מפסיביות, מהימנעות מפעילות לאומית וציבורית, ליצירה ולבניין. גם בחיי הרוח, תורה חוזרת למקומה לארץ ישראל, בלימוד תורה בהמון, וביישום של חיי תורה בארץ - מעבר גיאוגרפי מן הגלות לארץ ישראל, שהוא גם מעבר ומהפכה רוחנית. בגלות עסקו מורי ההוראה בשאלות אישיות פרטיות, וברמה הציבורית הגבוהה ביותר עד לסדרי גודל של קהילה, ואילו בארץ ובמדינת ישראל המתחדשת, יש לעסוק בסדרי גודל של אומה. עיקר קיומה של התורה הוא בארץ ישראל, שבה מתחדשים החיים הציבוריים, מדינה, צבא, שאלות חברה ועוד.

אלא שלא הכול מוכנים לקבל את הנהגתו של גוף תורני מרכזי, שידריך ויוביל את האומה. עורך הספר, הרב איתמר ורהפטיג ציין בדברי המבוא (עמ' א-ב), שאין להתכחש לעובדה שרבים לא רק שאינם מכירים את מוסד הרבנות הראשית אלא גם אינם מוקירים אותו; וזאת בלשון המעטה. הציבור החרדי מסתייג ממוסד זה ואינו מקבל את הוראותיו, והציבור החילוני רואה ברבנות גוף סמלי אך לא גוף שמדריך ומורה הלכה. זהו כנראה גם אחד הגורמים לכך שהרבנות הראשית ברוב שנותיה, לא הצליחה להיות גוף מרכזי ודומיננטי בהוויה הישראלית המתחדשת בארץ.

כיצד תהפוך הרבנות הראשית להיות גוף מרכזי ומוביל, וכיצד תיסלל הדרך ל"השיבה שופטינו כבראשונה"? ניתן אולי להשוות את זמננו לימי שיבת ציון בתחילת בית שני. גם אז קדם לסנהדרין של ימי בית שני גוף אחר - הכנסת הגדולה. גוף זה פעל תקופה קצרה יחסית, והוא היה הגשר והמחבר בין התקופות: תום שבעים שנות הגלות, סילוק הנבואה מישראל וצמיחתה של התורה שבעל פה, כשהסנהדרין היא העומדת בראש. גם בתחילת בית שני, הציבור שהיה בארץ היה מורכב ובעייתי מבחינת שמירת תורה ומצוות: "עשרה יוחסין עלו מבבל... ואלה העולים מתל מלח - שהיו מעשיהם דומים למעשה סדום שנהפכה לתל

מלח" (קידושין סט, א - ע, א). נישואי תערובת חריפים, חילולי שבת בפרהסיא, הזנחת המקדש והמצוות התלויות בו ובארץ ועוד (נחמיה י-יא). כך כתב הראי"ה קוק (עין איה ברכות א, עמ' 10):
...בית הראשון היה קדושת הסגולה גדולה מאד, שהיתה השכינה שורה בהם בגלוי. ובית שני היתה קדושת הסגולה קטנה לערך הבית הראשון, אבל הי' בה קדושת המעשים גדולה, שבו היו אנשי כנסת הגדולה, ונתרבו כמה מצות דרבנן, שזהו הכל קדושת המעשים. אלא שקדושת הסגולה לא היתה כל כך גדולה כבבית ראשון.

אנשי כנסת הגדולה מתקנים תקנות בענייני תפילה וברכות (ברכות לג, א), ועזרא הסופר מוסיף עליהן עוד תקנות משלו (בבא קמא פב, א). משם ואילך מתגבש מוסד הסנהדרין, ומתחילה פעילותם הענפה של התנאים. הם מובילים מהלכים, ולא רק מגיבים לתהליכים. הם פועלים, מכנסים את הציבור, מלמדים תורה בהמון, ואז אף שהרכב האוכלוסייה הוא חלש מבחינה רוחנית, יש הצלחה רבה למעשיהם:

וכבר היה בימי עזרא שכמה גדולים וטובים לא רצו לייסד את הישוב בארץ ישראל, ונשארו בבבל, ועזרא לקח עמו את הפסולים, שהיו מעשיהם כעורים, והיה העולם ראוי להיות נהפך לתל מלח מפניהם, והיו מחללים את השבת גם בארץ ישראל. ומכל מקום גרם הדבר שע"י צמיחת ישועה זו נבנה הבית השני, שזכינו על ידו לפרסום תושבע"פ, והרחבת גזירות חכמים והתפשטות תורה בישראל, כדאיתא בספר היכלות, שעיקר הדרה של תורה היה ע"י הבית השני, וכן יהיה בעזה"י גם בימינו.

(הראי"ה קוק, אגרות הראי"ה ח"א עמ' שמח)

הראי"ה קוק סיים את דבריו: "וכן יהיה בעזה"י גם בימינו". זהו האתגר הגדול שעומד בפתחם של השנים הבאות. כדי להיות גוף בעל משמעות ומעמד חשוב בציבוריות הישראלית בארץ ובעולם, כולל גם אצל הציבור החרדי המסתייג, וכן אצל הציבור החילוני שרובו מעוניין בצביון יהודי למדינה, יש להיות דומיננטיים יותר. יתכן והפירות ייראו רק לאחר שנים רבות, והם ייתקלו בהתנגדויות בדרך מצד גורמים שונים, אך לטווח ארוך מבחן התוצאה יוכיח שהיה זה נכון.

ג. תחומי הפעילות

המעייין במאמרי הספר יראה שהיו מצבים וזמנים שבהם אכן פעלו הרבנים הראשים בדרך זו, כמו למשל בתקנות שהתקינה הרבנות הראשית בענייני אישות וירושה בעיקר בתקופתו של הרב הרצוג (מאמרו של ד"ר זרח ורהפטיג), או למשל תקנת יום העצמאות ויום ירושלים ועוד, אלא שיש להמשיך ביתר שאת ויתר עז בכיוון זה. המציאות החברתית, הכלכלית והכלל עולמית משתנית כל הזמן, ויש להמשיך ולתקן תקנות חדשות ונוספות במספר תחומים: אישות, שאלות ייחוס וגיוור, מעמדם של אינם שומרי תורה ומצוות, נשים, גויים בחברה, רפורמים ועוד.

לא רק תקנות, אלא הבעת עמדות תורניות בשאלות ציבוריות העולות מדי פעם, ושוב, לא רק כתגובה, אלא נקיטת צעד והובלת מהלך מתוכנן מראש. להציב השקפת עולם תורנית, את דבר ה' המגלה אלינו בתורתו, בפני כלל הציבור, ולא בהכרח בשאלה פרקטית מעשית.

דוגמאות קצרות: כדי שזוגות שאינם שומרי תורה ומצוות ירצו להינשא כדת משה וישראל, יש ליצור מנגנון חינוכי שיסביר את ערך הדבר וחשיבותו לחיי העם כולו. כדי שבעלי דין יבואו לידון בדיני ממונות על פי דיני התורה ולא ילכו לערכאות, יש ליצור מודעות וחשיבות לדבר, על מנת שיראו בדין זה את גילוי הצדק הא-להי ולא האנושי, וכך כמובן גם באשר לבתי הדין העוסקים בדיני אישות. ובכלל, מהי השקפת עולמה של תורה בתחומים רבים: שבת, חגים, ערכה של המשפחה, יחס איש לאשתו, יחסי הורים וילדים, שלילת תרבות פנאי קלוקלת ופרוצה, יחס לעובדים זרים, שביתות במשק, שלילת אלימות, הסכמים בינלאומיים, הר הבית ובניין המקדש, ועוד ועוד. עמדתם של הרבנים הראשיים צריכים להישמע בקול וברמה. הם אלה שצריכים לעמוד בראש היוצקים את תוכנה היהודי של המדינה, ובמיוחד כשברקע נשמעים קולות הרוצים לצמצם או אף למחוק לגמרי את זהותה היהודית-מסורתית של המדינה.

אמנם כמעט בכל תחום, בשאלות הלכתיות ובשאלות של אמונה, נמצא התייחסות של רבנים הכותבים ומבררים ואף פוסקים למעשה, כולל אף של רבנים ראשיים, וכן של גופים, מוסדות ועמותות שמתמחים בתחומים ממוקדים כמו: רפואה והלכה, מצוות התלויות בארץ, כלכלה, נישואין, חיי משפחה וטהרתם וכדו', ואף ברמת התייחסות לאומית. יש כיום עלוני הסברה ועלוני פרשת שבוע למכביר, וכן תחנות רדיו המסבירות ומביעות עמדות, אך הסדר הנכון צריך להיות שפעילותם של כל הפועלים ב"שטח", תיעשה תחת חסותם ומכוחם של הרבנים הראשיים, כשהם הסמכות העליונה הקובעת והמכרעת. הם צריכים להיות היוזמים והמפעילים אחרים - רבנים ואנשי מקצוע בתחומים השונים. עליהם לעמוד בראש המגבשים "הלכה ברורה בשביל הארץ והתפוצות, על ידי הפעלת תלמידי חכמים מובהקים לליבון השאלות הצפות מדי פעם בחיים המדיניים, החברתיים והפרטיים, החקלאים והתעשייתיים. לכנסם לעתים לשם

משא ומתן פורה, שיביא לידי סיכום והכרעה בכדי להורות לעם המעשה אשר יעשו והדרך ילכו בה" (עי' מאמרו של הרב שאול ישראלי, "מקל נועם", בספר שבו אנו עוסקים כרך א, עמ' 66).
לא רק זאת. הדברים הללו אינם פורצים בדרך כלל את מעגל החברה הדתית, ותפקידה של הרבנות הראשית להביא את הדברים לכלל הציבור אף היותר מרוחק. יש לנצל את אמצעי התקשורת המודרניים להסברה ולחינוך, כמו: אתרי האינטרנט, תקליטורים, עלונים, עיתונים, ועוד.

סיום

לכשייכתב החלק הרביעי של הספר ובו פעילות הרבנות הראשית בעוד כך וכך שנים, הוא יכלול את פעילותם של הרבנים הראשיים היוצאים, ואת אלו שנבחרו וייבחרו אחריהם. התפילה והתקווה שהעשייה והפעילות תכשיר עוד את הקרקע, להקמת הבניין העליון יותר של הוראת התורה בישראל - הסנהדרין, ויקוימו בנו דברי הרמב"ם בהלכות ממרים (א, א):

בית דין הגדול שבירושלים הם עיקר תורה שבעל פה, והם עמודי ההוראה ומהם חוק ומשפט יוצא לכל ישראל, ועליהן הבטיחה תורה שנאמר: "על פי התורה אשר יורוך" - זו מצוות עשה.